

1930 Yılı Belediye Seçimleri ve Serbest Fırka'nın Azınlık Adayları

RIFAT N. BALI

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması her ne kadar birçok incelemeye konu olmuşsa da, bu çalışmalarda 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde gayri müslim azınlıkların S.C.F.'na oy vermelerinin dönemin kamuoyunda yarattığı çalkantılarına ayrıntılı bir şekilde değinilmemiştir. Bu makalede 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde azınlıkların ve özellikle Yahudilerin S.C.F.'na oy vermelerinden dolayı kamuoyunda doğan tartışmalar incelenecektir.¹

S.C.F.'nin gayri müslim adayları

Atatürk'ün 7 Ağustos 1930 tarihinde Yalova'da ikinci bir partinin kurulacağını belirtmesiyle başlayan S.C.F. kuruluş süreci hızla gelişti ve dönemin gazetelerinde önemli bir yer işgal etti. Fethi Okyar kısa bir süre sonra İstanbul'da yayımlanan Ermeni gazetelerin muhabirlerine verdiği bir demeçte S.C.F.'nin ırk ve din farkı gözetmeyen programıyla tüm azınlıkların oylarına talip olduğunu belirtti. Fethi Okyar'ın ırk ve din farkı gözetmeksizin S.C.F.'nin programını kabul eden Türk vatandaşları ile işbirliğinde bulunacağını ifade etmesi üzerine Yunus Nadi Cumhuri-

yet'te yayımladığı bir başyazıda azınlıkların Lozan Antlaşması'nda kendilerine tanınan haklarından kendi rızaları ile feragat etmelerinden sonra azınlıkların çoğunluğa karışarak Türkiye'nin vatandaşı olmayı tercih ettiklerini hatırlattı ve gayri müslimlerin hiç bir ırk ve din farkı olmaksızın hizmet ve muhabbetinde rekabet etmeleri gerektiğine işaret etti.² Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan sonra umumî kâatibi Nuri Bey verdiği bir beyanatta da belediye seçimleri için azınlıklardan da aday göstereceklerini bildirdi ve Fethi Okyar Bey de bu bağlamda azınlıklara mensup münevverleri davet edip kendileriyle de görüşmelerde bulundu.³ S.C.F.'nin azınlıklardan bazı kişileri aday olarak göstermesi bazı S.C.F. üyelerini rahatsız etti ve bu kişiler aday listelerinde yer alan azınlıkların adlarını silip onların yerlerine başka adaylar gösterdiler.⁴

S.C.F.'nin İstanbul'daki adaylarının toplam sayısı 117 olup, bu adaylar arasında gayri müslimlerden aday gösterilenlerin sayısı on üç idi. Bunların altısı Rum, dördü Ermeni, üçü de Yahudiydi.⁵ İzmir'de ise S.C.F.'nin gösterdiği 77 adaydan dördü azınlıklardandı.⁶ Adları saptanabilen aday-

lar arasında Yahudilerden Beyoğlu bölgesinden Avukat Marko Naum, Avukat Avram Naum, Rumlardan Rum Spor kulüpleri reisi Pantazidiz, Arpacı oğlu Nikolâki, Orfanidis, Osmanlı Bankası Müdürü Panciri Bey, eski Sisam Beyi Vegleri Efendi, Ermenilerden Sefaret kâatibi Herant Bey, Kazancıyan Bey, Beyazıt bölgesinden de eski Osmanlı Bankası müdürü Berç Keresteciyan vardı.⁷ 4 Ekim 1930 akşamı, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası adaylarını ilân ettiler, azınlıklardan seçimlere en fazla ilgi gösterenler önce Ermeniler sonra da Rumlar oldu, Yahudilerin ise o kadar ilgili olmadıkları görüldü. Ermeniler oyların sandık başında serbestçe kullanılabilmesi halinde oy kullanacaklarını belirttiler. Rumların Serbest Cumhuriyet Fırkası'na oy vermeleri muhtemel olup seçimlere pek ilgi göstermeyen Yahudilerin de aynı surette hareket edecekleri beklenmekteydi.⁸ Bu adaylara karşılık C.H.F. azınlıklardan hiç aday göstermedi.⁹ Prof. Weiker, Fethi Bey'in gayri müslimlerden aday göstermesini siyasî bir kurnazlık olarak değil, aksine namuslu bir idealizm olduğu şeklinde yorumladı.¹⁰

S.C.F.'nin azınlıklardan aday gös-

termiş olmasının eleştirilmesi üzerine Fethi Okyar, kendisinin Cumhuriyet rejiminin tüm vatandaşlara tanıdığı haklara ve herkesin kabul ettiği Anayasa maddelerine uyduğunu kanıtlayarak cesaretini gösterdiğini belirttikten sonra "Memleketimizde kalan akalliyetler miktar itibarıyla pek ehemmiyetsizdir. Fırkamız İstanbul'da akalliyetlerin belediye işlerinde temsil olunmalarını kabul etmekle Cumhuriyet esaslarına ve kanunlarına sadakat göstermiştir" dedi. S.C.F'nin azınlıklardan aday göstermiş olmasından dolayı eleştirilere maruz kalmasının doğru olmadığını, zira Anayasa'nın maddelerini ve ilkelerini kabul edenlerin bu tür davranışlarda bulunmalarının bu madde ve ilkeleri sadece görünüşte benimsedikleri, gerçekte ise inanmadıkları anlamına geleceğini belirtti.¹¹ Ferhi Bey'in bu beyanına cevaben *Milliyet* gazetesinde yayımlanan bir başyazıda Anayasa'nın tüm vatandaşlara öğördüğü şartların dış ülkelere hoş görünmek için konulmadıkları belirtildi ve gayri müslim azınlıkların aslında Lozan Antlaşması ile kendilerine tanınan haklardan şeklen feragat ettiklerini ve Türkiye'de azınlığa mensup bir ferdin mutlaka Türk milletinin amacına sadık kalacağını hiç bir zaman iddia edilemeyeceğini, çünkü bu azınlık cemaatlerinin millî dillerinin, okullarının ve dinî teşkilâtlarının Türk toplumunun genelinden ayrı oldukları, Lozan türündeki antlaşmalarla özel hukuki haklara sahip gayri müslim yurttaşların imtiyazlı zünreler halinde çalışmalarının Türkiye'nin ve Türk vatandaşının çıkarlarına aykırı olduğu belirtildi. Gayri müslim yurttaşların Türk dil ve kültürüyle kaynaştıkları gün, yasalarla teyit edilmiş olan haklarının oylarla da teyit edilmelerine hiç bir mani kalmayacağını ve gayri müslim yurttaşların tam anlamıyla Türkleşmemeleri halinde siyasi haklarının tanın-

Seçimlerde oy kullanan vatandaşlar.

malarına karşı olduğu vurgulandı.¹² *Politika* gazetesinde yayımlanan bir başyazıda S.C.F'nin izleyeceği yeni siyasetin "akalliyetler ile teşriki mesai" olduğu gözlemlendi. *Politika* gazetesi bu gözlemi yaptıktan sonra azınlıkların Lozan Antlaşması'nda kendilerine tanınan haklardan feragat etmiş olmalarının Türkiye Cumhuriyeti'nin kendilerine tanımış olduğu siyasi ve medenî haklardan da feragat etmiş oldukları anlamını taşımayacağını yazdı. *Politika* daha sonra azınlıkların medenî ve siyasi hukuktan istifade etmeleriyle, onlarla teşriki mesaide bulunmanın ayrı ayrı şeyler olduğunu ve azınlıklarla işbirliğinde bulunmanın zamanının henüz gelmediğine inandığını belirtti. Bu zamanın ne zaman geleceği şeklindeki bir muhtemel soruya da "cevabı bizden (yani Türkler - RNB) ziyade akalliyetler verebilir" diye yazdı. *Politika* bu cevabı verdikten sonra bu cevaptan ne kastettiğini açıklamak için Yahudi, Rum ve Ermeni azınlıkların özelliklerini ayrı ayrı tahlil etti. Türkiye'de yaşayan Yahudilerin ken-

dilerini Türk toplumundan tecrit ettiklerini, pek azının Türkçe konuştuğunu yazdı. Yahudilerin yüzyıllardan beri yaşadıkları ve "öz vatan" diye telakki ettikleri ülkenin diline lâkayt kalıp kültürü ve toplumuyla kaynaşmadığı sürece "o memleketteki ekseriyet de bu akalliyeti yabancı addetmekte haklı olmaz mı?" diye sordu. Rum ve Ermenilere gelince, Türkiye'nin yakın tarihinin Rum ve Ermenilerle ilgili acı anılarla dolu olduğunu belirtip, İstanbul'un işgali sırasında Rum ve Ermeni azınlıkların işgal güçlerine gösterdikleri yakınlığı hatırlattı. Cumhuriyet kurulmuş olmasına rağmen Rumların halen Patrikhane etrafında toplandıklarını yazdı. *Politika* gazetesi azınlıklar için Osmanlı İmparatorluğu altında geçerli olan zihniyet ve alışkanlıkların Cumhuriyet döneminde henüz değişmediğini belirterek, bu değişimin, yani başka bir deyişle tam anlamıyla Türkleşmenin, gerçekleştiği gün "teşriki mesaiye mani asıl sebep kendiliğinden kalkmış olacaktır" deyip yazısına son verdi.¹³

Belediye Seçimleri sirasındaki olaylar

Seçimler 6 Ekim günü bilfiil başladı ve C.H.F. ve S.C.F. mensupları seçim yerlerinde ve sandık başlarında birbirleriyle şiddetli tartışmalara giriştiler. Oy kullananların çoğunluğu erkek olup kadınların daha az oranda oy kullanmalarının nedeni seçim sandıklarının başındaki büyük izdihamdı. Seçimlerin bitmesi için 160.000 civarında oy kullanılması gerekmekteydi ve ilk günün akşamında atılan oyların sayısının 7-8 bin civarında olması nedeniyle seçimlerin 15 günde bitmesi dahi kuşkulı gözükmekteydi. Seçimlerin güvenilirliği konusundaki tartışmalar sürüp gitmekteydi. Örneğin Beyazıt Belediye Şubesi'nde S.C.F. oylarının yırtıldığı iddia edildi ve münakaşa çıktı. Beyoğlu Belediye Şubesi'nde bazı Yahudiler, adlarının seçim listelerinde yer almadığını ve örneğin tüm bir apartman halkının listeye yazılmadığını belirttiler.¹⁴

S.C.F.'nin gayri müslim azınlıkları kendi saflarına çekmek istemesi dönemin gazetelerinin dikkatini çekti ve önce bu adayların kimlikleri hakkında "henüz tahkikat yapmaya imkân bulunmadığı için" bir söz söylemenin mümkün olmadığı belirtildi, daha sonra listelerde yer alan Rum, Ermeni ve Yahudilerin kimliklerinin araştırılmaları haklı görüldü ve bu araştırmanın haklılığı da araştırmanın bir "zaruret ve ihtiyat vazifesi değil midir?" sorusuyla vurgulandı.¹⁵

Seçimlerin şiddetli bir mücadele halinde devam etmesi sürekli şikâyetlerin yapılmasına yol açtı ve gelen ilk seçim haberleri C.H.F.'nin oyların dörtte üçünü toplamakta olduğu yönündeydi.¹⁶ Devam eden seçimler sırasında gayri müslimlerin genellikle S.C.F.'na oy verdikleri gözlemlendi ve bunun bir sonucu olarak C.H.F.'na oy verenlerin "Türkler" oldukları vurgulandı.¹⁷

Seçimler sırasında sandık başı mücadelesi devam etti ve S.C.F. başkanı Fethi Okyar, Serbest Fırka aday listelerinin polis veya C.H.F. tarafından yırtıldıklarını, seçim encümeni karşısına çıkanlara hangi partiye oy verilecekleri yolunda soru sorulduğu ve şayet S.C.F.'na oy verecekleri meydanında cevap alınırsa adlarının listelerde olmadığı yolunda cevap verildiği, yazı yazmak bilmeyenlerin itimat ettikleri kimseye oylarını yazdırmalarının müsaade edilmediği, encümen üyelerinin S.C.F. mensuplarını zorla dışarı çıkarttıklarını, yasalara karşı yapılan işlemlerden dolayı tutulan zabıt varakalarını polislerin imza etmediklerini, İstanbul Vilâyet Ocağı'na şikâyet etti. Fethi Okyar ayrıca Adalar'da ve Kadıköy'de eli sopalı adamların seçim sandıklarına gelerek S.C.F.'na oy vermek isteyenleri dövüklerini de belirtti. Bu şikâyetlere cevaben Vali Muhittin Bey ve Vali yardımcısı Fazlı Bey bu iddiaların doğru olmayıp, dedikodu olduklarını, herkesin görevini yasa sınırları içerisinde yaptığını belirttiler.¹⁸

Seçim sandıkları başındaki olaylardan en önemlileri Halıcıoğlu ve Hasköy'de meydana geldi. Halıcıoğlu'nda seçim sandığı Halıcıoğlu vapur iskelesi başındaki kahveye kondu ve sandık gelmeden önce de her iki parti mensupları propagandaya başladılar. Bu propaganda esnasında bazı olaylar meydana geldi. Davit Ojalvo adındaki bir Yahudi yurttaş C.H.F. aleyhine konuşma yapmaya başladı, bunun üzerine halktan biri kalkarak "senin ağzını açmaya hakkın yok.. Patrik Meletyüs'e istikbal merasimi hazırlayan ve ilk evvel elini öpen sen değil misin?" dedi, bu sözler orada hazır bulunan halk tarafından onaylandı, Davit Ojalvo aşağıya alındı, ancak S.C.F.'cılar bu durumu protesto ettiğinden Ojalvo sözlerine devam etti bunun üzerine kavga çıktı, Ahmet, Rıza ve Kahveci Bekir ad-

lı kişiler S.C.F. mensuplarınca dövüldüler, bastonlar savruldu, bıçaklar çekildi. Daha sonra aynı seçim sandığı Hasköy'e taşındı ve burada da tartışmalar meydana geldi. Sandık ancak öğleden sonra 16.30'da Hasköy'e geldi ve rezahüratla karşılandı. Sandık gelmeden önce bir meyhanede rakı içen ve Köprülü sokak No. 24'de mukim İlya oğlu Bohor adlı Yahudi yurttaş coşarak "Halkçılar Yahudileri kescek onlara rey veremeyiniz!" diye bağırды. Bu sözleri üzerine kendisi karakola davet edildi. Bohor karakolda taşkın hareketler yaptı, polisi göğsünden itip "ben serbestim kimse karışamaz. Yahudilik için bir Yahudi feda olsun!" diye bağırды, ve bunun üzerine tutuklandı. Bu olaydan sonra Avram adlı başka bir Yahudi varandaş da Beyoğlu mutemedi Kâmil Bey'e saldırdı. Seçim sandığı geldikten sonra S.C.F. dan Ferhat isminde biri bıçak, bir sabıkalı da tabanca çekti ve her ikisi de hemen tutuklandılar. Bazı Yahudilerle S.C.F.'ye mensup birkaç kişi C.H.F.'den Aziz Bey'e hücum ettiler ve silah çektiler. Halk fazla biriktüğünden polis ve jandarma güçleri halkı dağıttıktan sonra seçime devam edilebildi. Bu olaylar devam ederken İzmir'deki seçimler sırasında "Memleketin Türk münevverleri" imzalı bir beyanname evlere dağıtıldı ve bu beyanname de şunlar denildi:

"S.C.F. Rumları Ermenileri iş başına getiriyor. Muhterem hemşehriler duydunuz mu? Serbest Fırka İstanbul'daki belediye intihabatında altı Rum ve dört Ermeni namzet gösterdi. Daha on sene evvel yurdunda seni zehirlemek için her türlü mel'âne-ti yapan namusuna, şerefine her zaman taaruz edenleri iş başına getirmek isteyen bir fırkaya nasıl rey verirsin? İşte Serbest Fırka'nın İstanbul listesine koyduğu Rum ve Ermenilerin isimleri şunlardır: Sabık mebus Orfanidis, sabık mebus Panciri, sabık

Sisam bevi Vagleri Pandazidis, Arpa-
cioğlu Nikolâki, fabrikatör Yani Vo-
los, sabık hariciye memurlarından
Herant, sabık hariciye memurların-
dan Kazancıyan, Berç Keresteciyan,
Haleplioglu Yusuf. Ey Türk milleti
dikkat et. Gene Rum, Ermeni oyun-
larına âlet olma!"¹⁹

Seçim devam ederken 9 Ekim tari-
hine kadar 25.000 oy kullanıldığı ve
S.C.F.'nin bundan en fazla yüzde on
beş oy aldığı tahmin edildiği bildiril-
di.²⁰

Seçimlerin en hararetli günü 10
Ekim günü oldu ve o gün seçim se-
çimlikten çıktı, her taraf kavgâ mey-
danı halini aldı. 10 Ekim günü Cuma
olduğu için bütün esnaf ve halk se-
çim yerlerine hücum etti, Ka-
sımpaşa, Balat ve Kumkapı'da
büyük kavgalar meydana geldi.

Alınan önlemlere rağmen bir-
çok kişi polis ve güvenlik güçle-
rine karşı geldiler. Bu kargaşada
seçim sandıklarına hücum etti,
Kasımpaşa'daki göstericileri da-
ğıtmak için gönderilen itfaiye
arozözü seçim sandığının bulun-
duğu camiiye yaklaşırken halk aro-
zöze hücum etti, itfaiye erlerini
aşağıya indirdi, arozözün hortunla-
rını kesti, muhtelif âletlerle arozözü
parçaladı ve bu olaylar sırasında bir
çok kişi yaralandı. Kalabalık arasın-
da ortasında beyaz yıldız olan bir ye-
şil bayrak görüldü, bunun irticaya
delâlet olduğunu söyleyenler oldu,
ancak bir spor kulübüne ait olduğu
belirtildi.²¹ Daha sonra İstanbul Polis
Müdürü Ali Rıza Bey olayı araştırdı ve
bayrağın Adnan vapurunun işaret fla-
ması olduğunu beyan etti.²² Daha
sonra bayrağın Bursa bölgesine ait ol-
duğu söylendi ama Kasımpaşa'da bu
bayrağın ne işi olduğu anlaşılmadı,
ancak irtica ile de ilgisi olmadığı belir-
tildi.²³ Kasımpaşa'daki gösteriler sıra-
sında ikinci bir itfaiye arozözü olay ye-
rine getirildi, bunun da hortumu ke-
sildi, beş itfaiye eri zorla aşağıya indi-

rildi ve çılgın bir halde olan
Serbest Fırkacılar dört tonluk
arozözü motorunu işletmeden
Kasımpaşa meydanından yo-
kuş yukarı iterek Şişhane'deki
garajına geri götürdüler. Bu
hücum sırasında seçim encü-
meni üyesi Nakiye Hanım ba-
yıldı ve otomobiline bindirilip
Fındıklı'daki evine yollandı.
Gösteriler sırasında halktan
kişiler C.H.F. aleyhinde bağı-
rarak çocuklarının yatılı okula
kabul edilmemelerinden, ver-
gilerden ve hayat pahalılığıın-
dan şikâyet ettiler. Saat
16.00'dan sonra orta-

Ekim 1930'da çıkan dönemin mizah
dergisi Karagöz'de Belediye seçimleri.

telerde bir beyanname yayımlaya-
rak cevap verdi ve İstanbul'da yüz
elli kadar Belediye Meclisi üyeleri
arasından bir kaç gayri müslim va-
tandaşların aday gösterilmiş ol-
malarının "milletin mukadderatı-
nı onlara tevdi etmek" olmadığı-
nı söyledi. Ancak bu açıklama
basını tatmin etmedi, S.C.F.'nin
azınlık oylarını toplamak için
fırsatçı davrandığı belirtildi ve
S.C.F.'nin "halkın Rum ve Er-
meni'yle başı hoş olmadığını"
götürünce derhal listelerden on-
ları çıkarıp millettten af dilemesi ge-
rektiği yazıldı. Rum adaylardan Orfa-
nidis'in Beyoğlu Yunan Ocağı'nda ya-
pılan son toplantıya katıldığı belirtilip
Türkiye'ye sadakatine kuşkuyla bakıl-
dı ve Orfanidis ile diğer Rum aday
Panciri Bey'in Atina tarafından idare
edildikleri belirtildi.²⁵ İstanbul'daki
en hararetli seçim 10 Ekim 1930 günü
Eyüp bölgesinde oldu, C.H.F. Kırşehir
millervekili Yahya Galip Bey,
S.C.F.'ni "Apostollar Fırkası" diye ta-

lik sakinleşti, seçime devam edildi,
oyların çoğu da C.H.F.'na atıldı. Bu
durumda gösteriye nedeni olanların
başka semtlerden gelenler olup oy sa-
hibi olmadıkları anlaşıldı.²⁴ Tüm bu
tartışmalara rağmen S.C.F.'nin oy ora-
nı yüzde on beş civarında oldu, bu o-
ran Kasımpaşa'da yüzde 25-30 civarı-
na yükseldi. S.C.F.'nin Ermeni, Rum
ve Yahudi adayları listesine koyması
üzerine oluşan tepkiye İzmir'deki gaze-

rif etmesi üzerine, seçim bölgesine gelen S.C.F. İstanbul milletvekili Haydar Bey, "S.C.F. Apostollar değildir. Türk vatanperverlerinin fırkasıdır" diye cevap verdi.²⁶ Beyazıt-Eminönü seçim sandığı Kumkapı Rum Okulu'na kondu, oy verme sırasında Haşim Efendi adlı bir kişi "serbestçilerin herhangi birisinin ismini kazırsanız altından kocaman bir (Hüve) çıkar. Bu zaminin mercii sarık, püskül, takke ve Apostollar idaresidir" dedi. Bunun üzerine hazır bulunan halk "Serbest Fırka püskül, sarık, Apostol fırkası değil, hakiki Türk vatanperverlerinin fırkasıdır" diye bağırarak cevap verdiler.²⁷ S.C.F. İstanbul Ocağı Reisi İsmail Hakkı Bey'in bu eleştirilere cevaben yazdığı bir yazıda "bizim sevdiğimiz Apustol Türkiye için kanını akıtan, Türklerin şerefini müdafaa eden insandır. İşte bizim sevdiğimiz Apustol bu Apustoldur" diye yazması üzerine²⁸ Cumhuriyet ve Vakit gazeteleri SCP'nin göstermiş olduğu Ermeni ve Rum adayların geçmişlerinden dolayı İsmail Hakkı Bey'in çizdiği bu Apostol tarifine girmediklerini yazdılar.²⁹

S.C.F. adaylarından Berç Keresteciyan Yunus Nadi'ye bir mektup yazarak İzmir'de dağıtılan ve adının da yer aldığı beyannameyi "heyecanla okuduğumu ve ağladığımı", kendisinin S.C.F. ile hiçbir ilgisi olmadığını ve adının adaylar listesine kendi izni alınmadan konulduğunu belirtti. Fethi Okyar da S.C.F. aday listelerinde bazı gayri müslim azınlıkların mevcudiyetiyle ilgili eleştirilere cevaben "Cumhuriyet herkesin hakkına riayetle mümkündür. Memleketimizde bulunan ekalliyetler pek ehemmiyetsizdir. Fırkamız İstanbul'da bunların belediye işlerinde temsil olunmaları hakkını kabul etmediği, Cumhuriyet esaslarına karşı sadakat bilmıştır" dedi.³⁰

İzmir'de yayımlanan Anadolu gazetesi seçimlerle ilgili tartışmaları yorumlarken seçimle meydana çıkan

tartışmaların bir Türk ve gayri müslim tartışması halini aldığını ve S.C.F.'nin aday listelerinde Ermeni, Rum ve Yahudilere yer verdiğini, buna karşılık C.H.F.'nin ise bir tek aday göstermediğini ve gayri müslimlerin de bundan memnun olmayıp bu durumu milliyet ve ırk meselesi haline getirdiklerini yazdı. Bu üç değişik gayri müslim cemaatin kendi aralarında daima fikir ayrılıkları taşımalarına rağmen, belediye seçimlerinde fikir ve güçbirliği yapmalarının dikkat çekici olduğunu belirtti. Bu tavır üzerine Türkler de artık aday listelerinde gayri müslimlerin yer aldıkları bölgelerde S.C.F.'na oy vermedikleri belirtildi. Anadolu Ermeni, Rum ve Yahudilerin bir mesele yaratmamak için önerine çıkan ilk fırsattan yararlandıklarını yazdı. Rum, Ermeni hatta Yahudilerin Anadolu'nun itilaf kuvvetlerinin işgali altında olduğu yıllarda bu kuvvetlerle işbirliğinde bulunmalarının unutulmadığını ve yarın yeni bir fırsat çıktığı takdirde bu durumun tekrarlanmayacağını kimin garanti edeceğini sordu.³¹

O dönemde önemli bir Yahudi yerleşim merkezi olan Ortaköy'deki seçimlerde oy kullananların çoğunluğunu Yahudiler oluşturdu. Yahudilerin bir kısmı oylarını S.C.F.'na, bir kısmı C.H.F.'na verdiler. S.C.F. bu semtte de yüzde on sekiz oy aldı.³² Balat'taki sandığa oy kullanmak için birçok Yahudi geldi ve bunların çoğunluğu da oylarını S.C.F.'na verdiler.³³ Seçimler devam ederken özellikle Balat semtindeki Yahudilerin neredeyse tamamının S.C.F.'na oy verdikleri görülmesi üzerine basında Yahudilerin neden Rum ve Ermenilerden daha fazla C.H.F. aleyhtarı ve S.C.F. eğilimli oldukları soruldu. Bunu soran yazar Yahudiler diğer azınlıklara göre daha uygun koşullarda yaşadıkları için bu dercede C.H.F. aleyhtarı olmalarını gerektiği düşünülüyor ve bu davranışın altında yatan nedenlerden bir ta-

nesinin S.C.F.'nin tekellere karşı olduğu ve seçimleri kazandığı takdirde tütün, barut, içki, ve fişek tekellerini lağv etmeleri halinde Yahudilerin bu durumdan daha fazla istifade edecekleri ihtimali olduğu gibi bir yorum yaptı, ancak bunun da tek neden olmayacağını belirtti.³⁴

C.H.F. yanlısı başka bir gazete ise S.C.F.'nin azınlık adayları göstermiş olması üzerine azınlıkların ve özellikle Rum ve Ermeniler'in Kurtuluş Savaşı sırasında Türklere karşı yaptıkları "kanlı ve feci zulümleri" hatırlattı, artık bunların geçmişte kalıp hatırlatılmaması gerektiğini söyleyenlere de gaflet içinde olduklarını söyledi ve Rumlar ve Ermeniler'in "hıyanetleri"nin unutulmadığını belirtti.³⁵ Aynı gazete yazarı daha sonra bu kişilerin Belediye Meclisi'ne üye seçilmeleri imkân dahilinde olduğuna göre pekâlâ mebus ve vekil de olabileceklerini belirtti ve bu ihtimale karşı "pek iyi ama devletin hariciyesini Kirkor Beyefendiye nasıl emniyet edebiliriz?" diye sordu.³⁶

Daha sonraki oyunu S.C.F. adayları lehine kullandığı anlaşılan bir Yahudi seçmenini bir gazeteci "bu süklüm püklüm adam Yahudi kızı Eliza'nın cenaze merasiminde polislere kasatura çekecek kadar arslanlaşan kedi yavrusuna o kadar benziyordu ki..."³⁷ Bir cenaze olayını Türk vatandaşları ve Türk hükümeti aleyhine nümayiş şekline sokmak cürmüne Cumhuriyet mahkemelerine sevk olunanlar arasında bu çıyan gibi adamı da çok iyi seçiyordum" diye tarif etti.³⁸

Seçimler sırasında S.C.F.'den gayri müslimlerin aday gösterilmiş olmaları üzerine basında ve C.H.F. çevrelerinde oluşan sert tepki üzerine Zekeriya Sertel yazdığı bir yazıda tüm bu tepkilerin gayri müslimlerin vatandaş olarak kabul edilmemelerinden ileri geldiğini belirtti. Anayasa'nın din, mezhep, dil farkı gözetmeksizin herkesi Türk vatandaşı olarak kabul et-

mesi sonucunda gayri müslimlerin de vergi verip, askere gittiklerini hatırlattı. İstanbul nüfusunun bir kısmının gayri müslim olması nedeniyle de belediye meclisinde de gayri müslimlerin olmalarının çok doğal ve demokratik olması gerektiğini yazdı.³⁹

Yahudi liderlerinin Kâzım Karabekir Paşa'yı ziyaretleri

Yahudilerin seçim sırasındaki davranışlarının Yahudi cemaati yönetimini çok rahatsız ettiği de anlaşıl-maktaydı. Nitekim Aşkenaz Cemaat başkanı Hanri Reisner, Bene Berit Derneği⁴⁰ başkanı Hanri Soryano ve Sami Günzberg'den⁴¹ müteşekkil bir heyet Yahudi locaları ve Türkiye'deki Yahudiler adına T.B.M.M. Reisi Kâzım Karabekir Paşa'yı 16 Ekim 1930 günü saat 11.00 de Dolmabahçe Sarayı'nda ziyaret etti. Heyet tüm Yahudilerin Cumhuriyete karşı "vatanperverane" duygularını, hürmetlerini ve sadakatlarını tekrar izah ve teyit etti. Yahudilerin Türk vatandaşlığı esasları ve duygularını bilhassa gelecek kuşak üzerinde kuvvetle yerleştirmek için sarfedilen geniş ölçüdeki çabaları anlattı. Heyet Yahudi okullarında Türkçe derslerinin verildiğini, yeni kuşağın tam bir Türk vatandaşı olarak yetiştiğini ve son zamanlarda meydana gelen "ve hiç şüphesiz anlaşıl-mamazlıktan meydana gelmiş olan" olayların bazı yerel hareketler olduklarını, Yahudi cemaatini bağlamadığını, ve Yahudilerin haletiruhiyeleri için bir kanıt teşkil etmeyeceğini belirtti. Bu tür münferit olayların sadık Yahudi vatandaşlığına izaf edilemeyeceğini ve kendisini Türk kardeşinden ayırt edemeyen bir refah ve huzur içinde yaşayan Yahudi cemaatinin hissiyatı Kâzım Karabekir Paşa'ya Yahudi heyeti tarafından bir kez daha teyit edildi. Bu duyguları dikkatle dinleyen Kâzım Karabekir Paşa hükümetin bu konuda emin ol-

duğunu belirtti. Paşa'nın yanında bir saat kalan Yahudi cemaati heyeti "çok iyi duygularla" ayrıldı.⁴²

Seçim sonuçları ve Türk basınında Yahudilerle ilgili tartışmalar

Vakit gazetesinde yayımlanan "Yahudiler neden Serbest Fırka'ya Halk Fırkasından ziyade mütemayıldır" makalesine cevaben "Memleketini can ve dilden seven bir Türk Yahudisi" imzalı bir mektup geldi. Mektup sahibi bu nedenin Halk Fırkası'nın Yahudilerce değer vererek onlardan "bir, hatta yarım" kişi bile aday göstermediği halde Serbest Fırka'nın iki Yahudiyi aday kabul etmiş olması olduğunu belirtti, Yahudilerin de bu S.C.F.'nin davranışına karşı oylarıyla karşılık verdiklerini yazdı, ve S.C.F.'nin iktidara geldiği takdirde uygulayacağı liberal ticaret ve sanayi siyasetinin ise bir neden olmadığını açıkladı.

Bu mektuba cevaben Vakit gazetesi yazarı C.H.F.'nin Yahudilerden aday göstermemesinden dolayı onlardan oy alamadığı görüşüne hak verdi. Ancak Yahudilerin neden Rumlar ve Ermeniler'den fazla C.H.F. aleyhtarı olduklarını anlayamadığını belirtti. Anlayamamasının nedenlerini özetlerken yazar İstanbul'un millî yönetime geçtiği gündün beri Yahudilerin Rum ve Ermeniler'den fazla imtiyaza mazhar olduklarını ve bunların örnekleri olarak da Rum ve Ermeniler'in dolaşım özgürlüklerinin kısıtlandığı bir dönemde bunun Yahudiler'e uygulanmadığını, Anadolu Rumlarının Yunanistan'daki Türklerle mübadeleleri sırasında Anadolu'dan giden Rumlardan limanlarda kalan ticaret yerlerinin Yahudilerce kapıldığını hatırlattı. Tüm bu olgulardan dolayı Yahudilerin neden C.H.F. aleyhtarı olduklarını anlamadığını belirtti.⁴³ Bu yazıya cevaben aynı Yahudi yurttaştan "memleketini canı dilden seven bir Türk Yahudisi"

imzalı olan ikinci bir mektup geldi, ancak bu kez mektup çok uzun olduğundan gazetede aynen ıktibas edilmedi. Mektup sahibi özetle Yahudilerin, Rumlar ve Ermenilerden daha fazla olarak C.H.F. aleyhinde tezahüratta bulunmadıklarını belirtti. Ancak Vakit gazetesi mektubun içeriğine değinirken önce imzasız olduğuna dikkati çekti, buna neden lüzum görüldüğünü sorguladı ve bu Yahudinin sözlerinde samimiye kendisini tanıması gerektiğini belirtti. Daha sonra Vakit gazetesi "Türkiye Musevi Cemaati ve Hahambaşılığı heyeti İdare Reisi Avukat İsak Hazan" imzalı bir mektup aldı. Bu mektupta avukat Hazan, Türkiye Yahudi cemaatinin Kâzım Paşa'ya bir heyet gönderdiği konusunda haberi olmadığı ve Hanri Reisner'in de Yahudi cemaatinin reisi olmaması sıfatıyla Yahudileri temsil etmediğini belirtti. Vakit gazetesi avukat Hazan'ın bu mektupta heyetin Kâzım Karabekir Paşa'ya arz ettikleri hissiyata mutabık olup olmadığını belirtmediğine dikkati çekti ve mutabık olduğunun belirtilmesinin de bu sözlerin reddi anlamına geldiği bunun da Yahudilerin "millî idareye karşı ruhî bir infial tezahürü göstermiş oldukları" konusunda Vakit'in yayınlarını teyit edici mahiyette olduğuna dikkati çekti.⁴⁴

Belediye seçimleri İstanbul'da 18 Ekim 1930 akşamı sona erdi ve seçim sandıkları aynı gece açıldı. Açılan altı seçim sandığında oyların dörtte üçünün C.H.F. lehine olduğu görüldü.⁴⁵ Daha sonra oylamaya katılanlardan 35.934 seçmenin C.H.F. adaylarına, 12.813 seçmenin S.C.F. adaylarına oy kullandıkları ve 250.746 gibi yüksek sayıda bir kitlenin oy vermediği tesbit edildi. Bunun nedenini de kimi gazeteciler seçmenlerin lâkaytsızlığına yorumladılar.⁴⁶

Seçim sonuçlarını yorumlayan bir gazete haberinde İstanbul nüfusunun üçte birinin Rum Ermeni ve Yahudi

azınlıklardan müreşekkil olduğunu ve seçim sonuçlarının S.C.F. lehine çıkmamış olmasının iki nedeni olduğunu, birisinin Türk seçmenlerinin C.H.F. lehine oy kullandıkları, diğeri- nin ise gayri müslim azınlıkların her ne kadar ruhen S.C.F. eğilimli iseler de fiiliyatta önemli bir kısmının C.H.F. lehine oy kullandıklarıydı.⁴⁷

Yahudi cemaati içindeki tartışmalar

Seçim sonrasında Yahudilerin S.C.F. lehine oy kullanmalarının veya en azından S.C.F. lehine açıkça tavır belirtmelerinin ve bunu yaparken de Balat, Hasköy ve Kadıköy Yeldeğirmeni'nde C.H.F. aleyhinde gösteriler yapmış olmalarının yankıları sona ermedi ve bu olaylar Yahudi cemaati içinde ciddi bir sorun haline geldi. C.H.F. aleyhine yapılan gösterilerin Yahudi cemaati yönetimindeki birkaç kişinin tahrikiyle "Musevilerin iftial edilmiş olmalarına" yorumlandı. *Vakit* gazetesine "Musevi cemaati heyet idare reisi Isak Hazan" imzasıyla gelen mektupta Kâzım Karabekir Paşa'ya giden heyetin hiçbir sıfat ve yetkilerinin olmadığı ileri sürüldü. Aynı mektupta Balat ve Kadıköy Yeldeğirmeni'nde meydana gelen olayların da onaylandığı anlaşıyordu. Kâzım Karabekir Paşa'yı ziyaret eden heyet ile yakından ilgisi olan ve adı belirtilmemiş olan bir kişi *Vakit* gazetesine yaptığı açıklamada meydana gelen olaylarda II. Abdülhamid zamanında Hahambaşı'nın damadı olan Yaşua B. ile avukat Isak Hazan'ın tahrikleri olduğunu belirtti. Yaşua denilen kişi Abdülhamid zamanında devlet işlerinde entrikalar çevirdiğini ileri süren adı mahfuz bu Yahudi yurttaş Yaşua'nın daha sonra S.C.F. kurulunca etrafı karıştırıp bir menfaat koparmaya çalıştığını iddia etti. Avukat Hazan'ın da bu kişinin tahriki ile olaya karıştığını ve Yahudilerin Lozan Antlaşması'ndan sonra azınlık haklarından feragat etmeleri üzerine Ha-

hamhane ile mezarlıkların yönetimi için kurulan heyette avukat Hazan'ın yer aldığı ve yetkisinin sadece Hahamhane ve mezarlık işleri ile kısıtlı olduğunu belirtti. Kâzım Karabekir Paşa'ya çıkan heyette yer alan Hanri Reisner'in İstanbul Aşkenaz Yahudi cemaatinin reisi olduğunu, Avrupa ve Amerika'daki Yahudi kongrelerine Türkiye Yahudilerini temsilen katıldığını, Hanri Soriano'nun da İstanbul Bene Berit Locası'nın başkanı olduğunu belirtti ve bu sıfatlara sahip bu kişilerin Avukat Hazan'ı bulunduğu yere seçtirdikleri vurgulandı. Dolayısıyla avukat Hazan'ın bu iki kişinin yetkilerini sorgulaması anlamsızdı. Daha sonra açıklamayı yapan bu kişi birkaç gün içinde Türkiye Yahudi toplumunun tüm temsilcilerinin katılacağı bir Yahudi kongresinin İstanbul'da toplanacağını, söz hakkı olan tüm Yahudilerin söz alıp konuşacaklarını ve yerikleri yokken Cemaati karıştıran bu iki kişinin de görevlerinden uzaklaştırılacaklarını belirtti.⁴⁸

Bu tartışmalar üzerine Kâzım Karabekir Paşa'yı ziyaret eden heyette yer alan Sami Günzberg kendisine başvuran gazete muhabirine Kâzım Karabekir Paşa'yı ziyaret eden heyette bulunan Hanri Reisner'in Aşkenaz Yahudi cemaatinin reisi, Hanri Soriano'nun ise Bene Berit Cemiyeti'nin reisi olduklarını, avukat Isak Hazan'ın ise Sefaradim Cemiyeti'nin reisi olduğunu ve Yahudilerin azınlık haklarından feragat etmelerinden sonra Hahamhane'deki Meclisi Cismani'nin feshe-dildiğini ve Meclis'in baktığı cenaze, doğum ve benzeri işlere Sefaradim Cemiyeti tarafından bakıldığını belirtti. Kâzım Karabekir Paşa'ya giden heyetin Bene Berit locasından seçildiğini, Isak Hazan'ın "heyet musevileri temsil edemez" sözünü söylemeye hiç hakkı olmadığını, zira bu hakkın Isak Hazan'ı Sefaradim Cemiyeti'ne seçti- renlere ait olduğunu belirtti.⁴⁹

Bu beyanlara cevaben avukat Ha-

zan Fransızca yayımlanan *Milliyet* gazetesine verdiği demeçte *Vakit*'te yayımlanan Yahudi Kongresi haberini tekzip etti ve "böyle bir kongre toplanmayacaktır. Çünkü Museviler ziyaretlerinden memnundur" dedi. *Vakit* gazetesine göre bu tekzip yanlıştır zira Hazan Efendi'nin gazetelere gönderdiği mektuba imza atarken yönetimdeki diğer kişilere haber vermemiş olması ve Yahudi Cemaati reisi olduğuna işaret etmesi yanlıştır ve tahrif edilmiş bilgilerdi. *Vakit* daha sonra Yahudilerin Lozan Antlaşması'nın kendilerine tanıdığı azınlık haklarından feragat etmiş olmalarından ötürü artık Yahudi cemaati diye bir toplum olmadığını ve dolayısıyla avukat Hazan'ın mevcut olmayan bir cemaatin reisi sıfatını kullandığı belirtti.⁵⁰ Daha sonra *Vakit*'e gelen İ. Hazan imzalı diğer bir mektupta avukat Hazan kendisine atfedilen yazıları hayretle okuduğuna, kendisinin Belediye seçimleriyle ne doğrudan ne de dolaylı olarak ilgilenmediğini, azınlıklar meselesinde "hükümetin arzusu dairesinde en çok çalışanlardan olduğunu ve bunun da "herkesçe bilinen bir hakikat olduğundan o cihetlerin tek-zibine lüzum gördüğünü" ifade etti.⁵¹

Basında azınlıkların Türkleştirilmeleri tartışmaları

Hakkı Tarık Us daha sonra yazdığı bir yazıda bu azınlık konusunda tartışmayı sürdürdü ve anayasal olarak Türk yurttaşı olarak tanınan bu azınlıkların sadece anayasal olarak kendilerine bu hak tanınmasından ötürü onlara Türk demenin ne kadar doğru olduğunu sordu. Bunu yaparken de bu azınlıkların kendi dillerinde çıkardıkları gazetelerden davranışları takip edilip "hangi millî mefhum karşısında heyecana düştüklerini" incelenmesini önerdi. Azınlıkların "ekseriyetin sevindiği hangi gün kendiliğinden sevinmişler, kederlen-

diğimiz hangi gün kendiliklerinden teessürümüze iştirak etmişler, umumî mahiyette bir yardım düşünüldüğü, memleketin müdafaası icap ettiği zaman böyle candan bir alâka göstermişlerdir?" diyerek azınlıkların Türk vatandaşlıklarını ve Türkiye'ye sadakatlarını ciddi bir şekilde sorguladı. Bunu yazdıktan sonra gazeteye imzasız mektup yollayan Yahudi vatandaş örneğini bir daha gündeme getirerek bu kişinin neden kendi öz adını kullanma cesaretini göstermediğini sor-du. Hakkı Tarık Us daha sonra azınlıkları siyasette aday gösterme konusuna dönerek azınlıkların sadece kağıt üzerinde ve anayasal olarak değil, kendilerini gerçekten Türk hissederek, Avrupa'da Halaçyan, Papalopoulos, Kohen gibi adlarla Türkiye'yi temsil edip savundukları takdirde, onları siyasette aday göstermeye muatabık olduğunu belirtti. Hakkı Tarık Us'a göre şimdilik azınlıklar kendilerini Türk hissetmemekteydiler.⁵²

Bu yazıya cevaben bir Rum vatandaşın Vakıf'a gelen mektupta Hakkı Tarık Us'a "millî mevcudiyetlerinin inkâr edilmesini açıkça murat olup çıkımlarını istemenin şerefli bir iş olup olmadığı" soruldu. Hakkı Tarık Us buna verdiği yanıtta konunun tamamen yanlış anlaşıldığını, artık bir Osmanlılık düzeni olmadığını dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti çatısında altında bir Osmanlı sistemi yani millet düzenini sürdürmenin anlamsızlığına işaret etti. İstenenin, Türk vatandaşının bu vatandaşlığını sadece Anayasa'dan aldığı bir kağıt parçasıyla ve tüm mükellefiyetlerini angarya olarak yapan bir vatandaşlık olarak benimsememesi, tek kelimeyle "hakiki Türk vatandaşlığı" yapması olduğunu belirtti. Dahası azınlıkların kendi vatandaşlıklarını yabancı ülkelerin korumalarıyla sürdürme eğilimlerini muhafaza ettikleri sürece siyasette azınlık adaylarının mevcudiyetlerine karşı olduğunu belirtti. Hakkı Tarık

Us "gönülden Türk vatandaşlığı istiyoruz" diyerek sözlerini noktaladı.⁵³

Seçimlerden sonra azınlıklar üzerine yaratılan tartışmalar nedeniyle fikirleri öğrenilmek üzere kendilerine başvuru alan vatandaşlar muhtelif cevaplar verdiler. Fikrine başvuru alan yedi vatandaşın beşi azınlıkların Türk vatandaşı olma sıfatıyla diğer Türk vatandaşları gibi eşit haklara sahip olup eşit muamele görmeleri gerektiğini belirttiler. Azınlıkların sadakatları konusunda ise bu beş kişiden biri azınlıklara eşit muamele yapıldığı takdirde yabancılıklarını unutacaklarını ve böylece sadakatsizliklerinin söz konusu olmayacağını, bir diğeri azınlıkların siyasi alanda kısıtlamalara tabii olmaları gerektiğini, üçüncüsü azınlıkların her fırsatta Türkiye'ye olan bağlılıklarını kanıtladıklarını ve tekrar tekrar kanıtlamalarına gerek olmadığını, diğeri ikisi de azınlıkların bundan böyle nankörlük etmeyeceklerini ümit ettiklerini ve sadakatsizliklerinin önemine göre cezalandırılmaları gerektiğini belirttiler. Fikirlerine başvuru alan diğeri iki kişiden biri fikir beyan etmedi, diğeri ise "akalliyetler kimin arabasına binerlerse onun düdüğünü çalarlar. Bunların sadakat göstereceğine kani değilim" dedi.⁵⁴

Bu tartışmalar üzerine Yahudileri Türkleştirme siyasetinin ateşli hayraktarı ve ideologu olan Tekin Alp Belediye seçimleri dolayısıyla basında rastlanan tartışmalar sırasında "Musevi Cemaati" diye garip bir tabire tesadüf olduğunu" halbuki Anayasa'da vatandaşlığa ilişkin tanımında "Türk"ten başka bir sıfat tanınmadığına işaret etti. Tekin Alp daha sonra "ekalliyetler" deyiminin de Lozan Antlaşması ile tesis edilen bir tanım olduğuna, azınlıkların Lozan Antlaşması'nın azınlıklara tanıdığı imtiyazlardan azınlıkların kendi rızaları ile feragat ettiklerine ve Anayasa'nın öncelikle davranarak Türkiye halkın-

da ırk ve din farkını gözetmeksizin vatandaşlık kavramını tesis ettiğine dikkati çekti. Tekin Alp Anayasa'nın bu maddesiyle bir önceden davranma yaptığını ve tedrici bir geçiş sürecini ortadan kaldırdığına işaret etti ve bunun da faydalı olduğunu belirtti, zira aksi takdirde Türkleştirme süreci çok uzun zaman alacaktı. Tekin Alp bu Türkleştirme sürecini erteleyecek muhtelif olayların olduğunu, bunu da "cemaat ruhunu henüz söktüp atmaya muvaffak olamayan bazı kimselerin gayretleri" olduğuna, bu gayretlerin Türkleştirmeye mani olduğuna işaret etti. "Dini ve ırkî zümrelerde asırlarca müddet zarfında yerleşmiş zihniyetleri bugünden yarına terketmelerini, hemen bir hamlede Türk harsını benimsemelerini beklemek gayri tabii hâdisâtı ruhiyeye bel bağlamak demektir" deyip bu Türkleştirme sürecinin zaman alacağına işaret etti.⁵⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin "Türkleştirme" siyaseti, ticareti ve sanayii millileştirmekten azınlıkları Türk milli kimliği içinde eritme, etnik ve kültürel kimliklerin, bellek ve bilinçlerinin yok edilmesine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsıyordu.⁵⁶ Bunun gerisinde yatan nedenler azınlıkların bir bölümünün Kurtuluş Savaşı sırasında işgal kuvvetleriyle yaptıkları işbirliği ve ayrılıkçı hareketleri olup bunun sonucunda gayri müslim azınlıkların "yabancı" olup güvenilir unsurlar olmadıkları yönünde kamuoyuna yerleşik kanaattir. Etnik kimlik ve kültürel bellek yok edildiği takdirde Türkiye'ye bağlı sadık yurttaşlar yaratılacaktı. Türkleştirme siyasetinin bir sonucu olarak Türk kimliği kıyafeti her ne kadar siyasal iktidarın ve azınlık cemaatlerinin "önderleri" sayesinde azınlık cemaatlerine zorla giydirilmek isten-diyse de bunun tam başarıya ulaştığı pek tartışmalı ve kuşkuludur, zira Türkleştirme siyasetinin en ateşli ideologu olan Tekin Alp'in Türkiye

Seçimlerde meydana gelen olayların en önemlilerinden biri Hasköy'de vuku buldu (üste). CHF aleyhine konuşma yapan Davit Ojaho (yanda). (Kaynak Cumhuriyet arşivi)

men azınlıkların muhalefete oy verme özgürlüğüne sahip olmadıkları basın yoluyla münasip bir dille anlat(tır)ılmış ve sonuçta da Yahudi Cemaati yöneticileri dönemin yönetimin-den özür dilemek zorunda kalmışlardır. 1930 yılı belediye seçimleri bu açıdan azınlıkların Cumhuriyet Türkiye'sinin gündeminde kayda değer bir yerleri olmadıklarını ve azınlıklar içinde kendilerini daima

kin bir güçleri yoktu, ancak, S.C.F. deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, varlıkları çok partili siyaset hedefinin terk edilmediğini göstermeye yaradı.⁵⁸

1935 yılı milletvekili seçimleri

Azınlıklar 1930 yılı belediye seçimlerinden kendi paylarına düşen dersi iyi aldılar. Bunun bir sonucu olarak 1935 yılı milletvekili seçimlerinde azınlıklardan gösterilen bağımsız milletvekili adaylarının tümü ağız birliği etmişcesine temsil ettikleri azınlık cemaatleri ile bir ilgileri olmadıklarını, kendilerinin Türk yurttaşları olduklarını, Türkçe konuştuklarını, Türk kültürüyle haşır neşir olduklarını ve bir azınlık temsilcisi sıfatıyla Meclis'e gitmeyeceklerini özellikle belirttiler.⁵⁹ Yahudilerci temsilen aday gösterilen Dr. Abravaya Marmaralı adaylığını "azlık mümessili olarak değil, doğrudan doğruya bir Türk vatandaşı olarak koyuyorum" dedi. Daha sonra kendisini ziyaret eden bir gazete muhabirine de amacını şöyle izah etti: "ben bir Türk yurttaşım ve öteden beri bu gaye ile yürümüşüm. Bu defa sayılabıya namzetliğimi koyarken de ancak Türk ulusunun bir sayılabı olmak şerefine nail olmak istedim. Bu şerefli vazife hakkında nokta nazarım budur. Sayılabı tahakkuk ederse çok faziletkâr olan Türk doktorlarının hukukunu müdafaa etmek için elimden geldiği kadar çalışacağım. Başlıca gayelerimden biri de Türk doktorluğunu yükseltmek olacaktır. Bunlardan başka, içtimai sahada da faydalı olmağa çalışacağım. Bazı gazeteler bizi "azlık namzedi" diye gösteriyorlar. Halbuki benim nazarımda bir Ahmed ne ise Avram da odur. Kendimi bildim bileli insanlar arasında fark koymadım. Bu itibarla her hangi bir azlığı temsil etmek meselesinin mevzuu bahsolanmıyacağı meydandadır."⁶⁰

Yahudi cemaatine tebliğ ettiği ve günlük yaşama yönelik uygulamalı emirlerden oluşan Evâmir-i Aşare beyanamesini Türkiye Yahudilerinin "Musa'nın On Emir" diye alaya almaları da⁵⁷ bu tür bir siyasi iradenin, tepeden inme emirlerle Türkleştirmenin gerçekleşmeyeceğini, yani azınlık kimliğine haiz kişilerin kültürel kimlik ve belleklerinin yok edilemeyeceğinin ipuçlarını veriyordu.

Gayri müslimlerin "yabancı" olarak kabul edildikleri, Türk yurttaşı, denildiğinde "Müslüman Türk" anlaşılacağı ve Cumhuriyetin kurulmasının üstünden sadece yedi yıl geçmiş olan bir ortamda "azınlık" kelimesi Kurtuluş Savaşı'nı, İtilâf Kuvvetleri'nce işgal edilmiş İstanbul'u ve azınlıkların bir bölümünün işgal kuvvetleriyle olan işbirliklerini hatırlatmış, bunun sonucunda da azınlıkların Devlet'le "iyi geçinme" zorunda olduklarını, S.C.F.'nin resmî muhalefet partisi olmasına rağmen

daha üst ve daha intiyazlı bir konumda göstermeye çalışmış olan Yahudilerin de Tek Parti döneminin resmî ideolojisinin dışına çıkıp muhalefete oy vermeye teşebbüs ettikleri an "Sen de mi Brütüs?" türünden hayret ve öfkenin birleştiği tepkilerle, "hizaya getirilme"lerle karşılaştıklarını göstermiştir.

S.C.F. 17 Kasım 1930 günü fesh edildi. S.C.F. deneyiminin en önemli sonuçlarından biri 1920'li yıllarda genellikle sessiz kalmış bulunan "saddık muhalefet" in kendisini serbestçe ifade etmesi için teşvik edilmeye başlanmasıydı. Bunun bir yöntemi 1931 ilâ 1946 yılları arasında Meclis'e "bağımsız milletvekilleri" seçilmesiyle oldu. Bağımsız milletvekillerinin genellikle bir eleştiri kaynağı olarak et-

Yahudi cemaatından diğer bir bağımsız aday ise 1930 yılı belediye seçimlerinde S.C.F'den aday gösterilmiş olan Avram Naum idi. Türkleştirme siyasetinin bir sonucu olarak adını İbrahim Nom olarak değiştirmiş olan Avram Naum programını izah ederken de milletvekili seçildiği takdirde özel ihtisas alanı hukuk olduğu için "Kurulay'da en ziyade kanun işleriyle meşgul olacağım" dedi.⁶¹ Seçim sonunda 1930 yılı belediye seçimlerinde S.C.F'dan aday olmuş olan ve daha sonra soyadını Türkçeleştirmiş olan Berç [Keresteci-

yan] Türker Ermenileri temsilen Afyon'dan, Rumları temsilen Dr. Taptas Ankara'dan, İstinat Özdamar Eskişehir'den, Yahudileri temsilen de Dr. Abravaya Marmaralı Niğde'den bağımsız milletvekili seçildiler.⁶²

S.C.F'nı inceleyen Prof. Walter Weiker'in belirttiği gibi her ne kadar 1928 Anayasası'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin dininin İslâm olduğu çıkarılmışsa da gayri müslim Türk yurttaşlarının tüm siyasî sadakat gösterileri onlara hiçbir zaman toplumun tüm katmanlarıncaya tam anlamıyla kabul edilmiş bir eşitlik sağla-

mamış ve vasat yurttaş ve kamuoyu için "Türk" kelimesi daima "İslâm dinine mensup kişiler"le eş anlam taşımıştır.⁶³ Aynı kanaati başka bilim adamları da paylaşmışlar ve gayri müslim azınlıkların Türkiye'de tam paylı birinci sınıf yurttaş olarak kabul edilmediklerini ve devletin resmî laik niteliğine rağmen Türk vatandaşlığı için müslüman olmanın bir ön şart olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁴ 1930 belediye seçimleri sırasında dönemin basınına yansıyan azınlık adaylarıyla ilgili tartışmalar da bu yaygın kanıyı bariz bir şekilde teyid etmiştir.

NOTLAR

- 1 Kendilerinde mevcut gazete koleksiyonundan faydalanmamı sağlayan başta Selçuk Süzme-taş olmak üzere, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nin yöneticileri ve personeline, mikrofilm çekimlerini sağlayan İstanbul Üniver-sitesi Nadir Eserler ve Müze Kütüphanesi'nden Recep Bey'e candan teşekkür ederim.
- 2 Yunus Nadi, "Türk Vatandaşlığı", *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1930
- 3 *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1930
- 4 *La République*, 1 Ekim 1930
- 5 *Halkın Milliyet*, 6 Ekim 1930, aktaran Doç. Dr. Çetin Yetkin, *S.C.F. 1930*, Karacan Yayınları, 1982, sh. 185
- 6 Doç. Dr. Çetin Yetkin, a.g.e., sh. 185-186
- 7 *Vakit*, 5 ve 6 Ekim 1930 / *Yarın*, 5 Ekim 1930
- 8 *Vakit*, 5 Ekim 1930
- 9 Doç. Dr. Çetin Yetkin, a.g.e., sh. 185
- 10 Walter Weiker, *Political Tutelage and democracy in Turkey - The Free Party and its aftermath*, E.J.Brill, 1973, sh. 72
- 11 *Yarın*, 10 Ekim 1930
- 12 Siirt Meb'usu Mahmut, "Gayri müslim Türkerler", *Milliyet*, 14 Ekim 1930
- 13 "Yeni fırka ve akalliyetler", *Politika*, 8 Teşrin-evvel 1930
- 14 *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1930
- 15 Mehmet Asım, "Serbest Fırkanın namzetleri", *Vakit*, 6 Ekim 1930
- 16 *Cumhuriyet*, 7 Ekim 1930
- 17 *Cumhuriyet*, 7 Ekim 1930
- 18 *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1930
- 19 *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1930
- 20 *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1930
- 21 *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1930, *Yarın*, 11 Ekim 1930
- 22 *Yarın*, 18 Ekim 1930
- 23 *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1930
- 24 *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1930
- 25 *Vakit*, 14-15 Ekim 1930
- 26 *Son Posta*, 11 Ekim 1930

- 27 *Son Posta*, 12 Ekim 1930
- 28 *Yarın*, 15 Ekim 1930
- 29 "Sevdikleri Apostollü", *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1930 ve S.E., "Sürrealist siyaset", *Vakit*, 18 Ekim 1930
- 30 *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1930
- 31 "Les profiteurs d'occasion", *Anadolu*, aktaran *La République*, 11 Ekim 1930
- 32 *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1930
- 33 *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1930
- 34 "Yahudiler serbest fırkaya neden mütemayildirler", *Vakit*, 16 Ekim 1930
- 35 Haydar Rüştü, "Sözün doğrusu", *İnkılâp*, 12 Ekim 1930
- 36 Haydar Rüştü, "Kirkor Efendî", *İnkılâp*, 11 Ekim 1930
- 37 Burada kastedilen kişi bir cinayete kurban giden Yahudi genç kadın Elza Niyego olup, bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Avner Levi, "Elza Niyego olayı ve Türk-Yahudi ilişkilerine yeni bir bakış", *Toplumsal Tarih*, Ocak 1996, sayı 25, sh. 23-27
- 38 Meki Sait, "Yanlış gelmiş, teke sabunu burada satılmaz..", *İnkılâp*, 7 Ekim 1930
- 39 M. Zekeriyâ, "Gayri müslimler bu memleketin vatandaşı değil midir?", *Son Posta*, 11 Ekim 1930
- 40 Bu kurum hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Rifat N. Bali, "Bir Yahudi Dayanışma ve Yardımlaşma Kurumu: B'nai B'rith XI. Bölge Büyük Locası tarihçesi ve yayın organı Hamenora dergisi", *Müteferrika*, Bahar-Yaz 1996, sh. 41-60
- 41 Deniz subayı ve diş hekimli olup, 1897 yılından beri Merkezî Deniz Hastanesi'nde ve Saray'da görevliydi. Ayrıca Atatürk'ün de dişçisiydi. (A. Galante, *Histoire des Juifs de Turquie*, Isis Yayıncılık, C.9, sh. 109)
- 42 "Museviler bir hey'et Kazım Paşayı ziyaret etti. Hey'et Musevi cemaatinin hissiyatını arz etti", *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1930 ve "Museviler Meclis Reisimizle bir heyet gönderdiler", *Vakit*, 18 Ekim 1930.
- 43 "Günün meraklı meselesi Yahudiler niçin Rumlardan ve Ermenilerden ziyade gayri memnun?", *Vakit*, 17 Ekim 1930

- 44 "Hâlâ tavazzuh etmeyen mesele Yahudiler niçin Rumlar ve Ermenilerden fazla millî idare aleyhindedir? Sadakatı kabul etmiyorlar!", *Vakit*, 20 Ekim 1930
- 45 *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1930
- 46 *Vakit*, 20 Ekim 1930, *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1930 ve "Neden?", *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1930
- 47 "İntihabatta .. Şehir halkının ne kadar rey verdi. niçin?", *Vakit*, 20 Ekim 1930
- 48 "Bu Hazan Efendi de kim?", *Vakit*, 21 Ekim 1930
- 49 *Milliyet*, 21 Ekim 1930
- 50 "Yahudilerin kongresi", *Vakit*, 23 Ekim 1930
- 51 "Yahudiler Türkleşmelidir! Kohan Tekinalp Beyin muharririmize beyanati", *Vakit*, 22 Ekim 1930
- 52 Hakkı Tarık, "Akalliyet" bahsi...", *Vakit*, 20 Ekim 1930
- 53 Hakkı Tarık, "Eyi rum olmak ne demektir?", *Vakit*, 23 Ekim 1930
- 54 *Son Posta*, 24 Ekim 1930
- 55 "Yahudiler Türkleşmelidir! Kohan Tekinalp Beyin muharririmize beyanati", *Vakit*, 22 Ekim 1930
- 56 Daha geniş bilgi için bkz. Ayhan Aktar, "Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan Türkleştirme politikaları", *Tarih ve Toplum*, sayı 156, Aralık 1996, sh. 4-18
- 57 Jacob M. Landau, *Tekinalp Bir Türk Yurtseverî (1883-1961)*, İletişim Yayınları, 1996, sh. 20
- 58 Walter Weiker, a.g.e., sh. 158
- 59 *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1935
- 60 *Cumhuriyet*, 4, 5 ve 9 Şubat 1935
- 61 *Cumhuriyet*, 4, 5 ve 9 Şubat 1935
- 62 *Aksam*, 9 Şubat 1935
- 63 Walter Weiker, a.g.e., sh. 72 ve 242
- 64 Dankwart A. Rustow, *Middle Eastern Political Systems*, Prentice Hall, 1971, sh. 23, aktaran Binnaz Toprak, *Islam and Political Developments in Turkey*, E.J. Brill, 1981, sh. 55-56 ve Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, 2. baskı, 1968, sh. 356-357